

1848 A HÍDBAN

Adalékok egy vita negyvenötödik évfordulójához

B Á L I N T I S T V Á N

„Újra meg újra kiáltani fogok a világ lelkiismeretéhez, a régi vértanúk hitével, melyre hegyek mozdultak meg! Érzelveim minden tüzét, szívemnek minden vérét, elmémnek minden erejét egyesítem, hogy szózatom fennen és hangosan, mélyen és ünnepélyesen addig hangozzék tova, míg a közvélemény mindenható visszhangja megismétli azt, míg messzeható trombitává nem válik, melynek ereje előtt összeomlanak az emberi elnyomás Jericho-falai.” Kossuth Lajos mondta ezt 1851 szeptemberében nagy körútjainak egyikén, Angliában. Akkor, amikor az a lelkesedés, amely Kossuthnál ellensúlyozni próbálta, hogy a forradalom vezetősége inkább visszafogni akarta, mint serkenteni a forradalmi lendületet, a forradalom bukása utáni korszakban még nem szakadt el 1848 eszményeinek diadalra segítéséért vívott harctól. Mert a későbbi korszakban a kettő már különvált. A lelkesedést a nacionalista szólamokat pufogtató lármás hordószónokok sajátították ki, hogy az éppen uralkodó rendszer szolgálatába állítsák. Az eszményekért vívott harc pedig megmaradt azoknál, akik 1848 eszményeiből erőt merítettek ahhoz, hogy korlátozott sikerrel, de annál nagyobb makacssággal szembeszálljanak századunk két leghatalmasabb szörnyével: a náci birodalommal és a szovjet hatalommal.

Egyszer talán külön megírják majd 1848-nak ezeket a harcait, vagyis prózáiban fogalmazva: az 1848 ihlette és az 1848 körül folyó harcokat. És akkor ebben a könyvben külön fejezetet kapunk mi, a soknemzetiségű környezetben élő magyarok, azzal a harcunkkal, hogy megőrizzük 1848 eszményeit, anélkül, hogy azok a nemzetek békés együttélésének (nem is csak egymás mellett élésének) akadályává válnának. Ehhez szeretne kettős értelemben is szerény hozzájárulás lenni az 1953-ban a *Híd*ban 1848 kérdésében lefolytatott vitáról való megemlékezés. Szerény, mert maga ez a vita is csak egy forgácsa ennek

a nagyobb egésznek, és mert a mostani cikkhez adott keretek és egyéni képességeink, talán még ismeretanyagunk is eléggé korlátozza lehetőségeinket. De nemcsak 1848 évfordulója teszi időszerűvé ezt a visszaemlékezést, hanem a mai helyzet is véresen időszerűvé teszi a kérdést. Mert nemcsak Boszniában lett – a háborúk történelmének legnagyobb borzalmaival – kegyetlen valóság a nemzetek elkülönítése, az etnikai tisztogatás, hanem egyrészt nálunk azoknak a politikusoknak a leplezetlen megnyilatkozásai, akik szerint milyen egyszerű lenne a kosovói kérdés megoldása, ha nem lennének albánok, egészen Mečiar szlovák miniszterelnök váratlanul felvetett lakosságcsere-ötletéig sok minden mutatja, hogy a politikusok gondolataiban ott él, másrészt az idegenkedés a külön nemzeti választói népjegyzékektől, a kettős állampolgárságtól Magyarországon és Romániában a kisebbségnél egyaránt mutatja, hogy a félelmekben is ott él a nemzetek különválasztásának gondolata.

AZ ELŐTÖRTÉNET: 1848 ÉS A HÍD

A *Híd* mint folyóirat 1934-ben a forradalmi fiatalság sajtószerveként indult. Ez a tény és az abból fakadó hozzáállás meghatározta a folyóirat viszonyát 1848-hoz is. Így lett az alaphang a kritikus szembefordulás 1848-cal és képviselőivel az új eszmék és gondolatok nevében, Adyval és az akkor forradalminak számító modernebb gondolkodásmóddal, mint zászlóval. Vagy a radikális szembefordulás formájában, ahogy azt a *Híd* 1936. márciusi számában Lévy Endre megfogalmazta, amikor keményen bírálta azokat, akik „Arany, Petőfi, Tompa szellemében élnek, amely már magában is elmaradást jelent. Ezeknek népies verseit adják a körülöttük álló fiatalok kezébe, hogy olvassák és abban a szellemben nevelkedjenek. Elfelejtik azt, hogy Arany, Petőfi, Tompa költészetétől és egyáltalán az egész tizenkilencedik század szellemétől száz esztendő fejlődésének felmérhetetlen szakadéka választ el bennünket”. Vagy kissé tompítottabban, csak az újrafogalmazás szükségességének hangoztatása formájában, ahogy Bógnér József tette a *Híd* 1934. májusi számában, azt hangsúlyozva, hogy „az így gazdagodott irodalomtudomány újraértékelte a múlt század nagyjait: Petőfit, Aranyt, Vörösmartyt és Jókait”.

A hangsúlyban talán eltérő, de alapjában közös hozzáállás jut kifejezésre egyértelműen egyrészt 1848 kisajátításának erélyes visszautasításában: „A forradalmi, minden haladó szellemű népmozgalomban aktívan részt vett Petőfit kikiáltják a szerelem és a bor ábrándos költőjének. A nép felszabadítására irányuló harcok vezéreit, az aradi vértanúkat ünneplik, mintha valami fasiszta, szabadságot eltipró állam tábornokai lettek volna” (Tóthludassy János a *Híd* 1936. 7–8. számában). Másrészt az 1848-cal szembeni kritikus hangban: „1848-ban a jobbgényfelszabadítás után a szegény zsellérek között általános forrongás

kezdődött, mert kisemmizettnek érezték magukat. Sok helyütt nyílt zavargások is törtek ki, amelyek a magánvagyon és személybiztonság ellen irányultak, de ezeket a zavargásokat a magyar forradalmi kormány vaskézrel elnyomta” (Tóth Bagi István cikke a *Híd* 1935. májusi számában). És: „Az 1848-as törvények nem hoztak földosztást, változatlanul hagyták az ország legjobb földjein elterpeszkedő nagybirtokot, nem kerekítették ki a 3–8 holdas apró jobbágytelkeket életképes nagyságra, föld nélkül hagytak több mint egymillió földmunkást” (Stolte István Miklós cikke a *Híd* 1936. májusi számában). Ez a hangnem lehetővé tette azt is, hogy a *Híd* minden nemzeti túlfűtöttség, elfogultság nélkül szólhasson arról is, hogy e térség népei 1848-ban egymással kerültek szembe: „Így éltek nyugodt egyetértésben a szerb lakossággal együtt egész 1848-ig, amikor a magyarok száma elérte a 3000-et, a szerbeké meg a 4500-at. Az osztrák kamarilla bujtotgatására akkor a nemzetiségek egymás ellen mentek, és megkezdődött a két évig tartó áldatlan testvérharc (!), amikor a magyarok itthagya mindenüket, hanyatt-homlok menekültek észak felé” – írta az 1938. évi 7–8. számban *Srbobran története* címmel Morel András.

A hangnem csak akkor változott, és az 1848 iránti rokonszenv csak akkor növekedett, amikor a harmincas évek vége felé az Illyés Gyula, Veres Péter, Féja Géza és a többiek által létrehozott Márciusi Front nyilvánvalóvá tette, hogy az 1848-as forradalom és annak eszméi az erősödő fasizmus elleni harc fegyverévé válhatnak. Ezt az azonosulást megkönnyítette, hogy a Márciusi Frontnak társadalmi programja is volt, hiszen a demokratikus átalakulás és szabadság mellett követelte az ötszáz holdon felüli birtokok kisajátíttását is.

A II. világháború után már nem ilyen egyértelmű és egy esetleges részletes feldolgozáshoz izgalmas témát kínáló a *Híd* viszonya 1848-hoz. Már azért sem, mert 1848 kérdése egyszerre huszadrangú lett, már azért is, mert nem kerülhetett a társadalmi, politikai vagy eszmei harcok központjába. De nem annyira a napi csatározásokhoz kapcsolódóan 1848 mindig ott volt a *Híd* hasábjain. 1946-ban a nagy jugoszláv nevektől – Titótól, Đilastól, Miha Marinkótól – a szovjet Kalinintól, a magyar Varga Jenőtől, a bolgár Dimitrovtól és ismeretlen szovjet szerzőktől közölt tanulmányok között ott van Kongó Tibor *Márciusi népmozgalmak* című értekezése is. 1947-ben közli Pjervomajszki Leonid szovjet költő *Petőfi halálára* című versét és Živojin Boškov *Njegoš és az 1848-as forradalom* című tanulmányát. 1948-ban klasszikus ünnepi számot kap 1848, Gál László („Az angol munkás, a francia, olasz a szabad Duna felé néz és felragyog: / Ez Petőfi tavasza – zúgja / És látja már a vörös csillagot”) és Laták István („Verhetetlen Március világíts / És utadra téríts minden népet”) versével, Olajos Mihály *Kossuth terve a dunai népek együttműködéséről és a mai helyzet* című tanulmányával. 1949-ben kissé elkésve, áprilisban közli Petőfi *Apostolának* egy részletét, Gál László *Petőfi Sándor a jugoszláv sajtóban* című értekezését,

1848 századik évfordulójának jugoszláv sajtó- és egyéb visszhangjának összefoglalását. 1950-ben megjelenik B. Szabó György Petőfi elbeszélő költészetének néhány alapvető sajátosságáról és Lőrinc Péter *Márciusi testvériség* című (kicsit a későbbi vitához kapcsolódó) tanulmánya. 1951-ben ismét klasszikus ünnepi szám, méghozzá februári és márciusi kettős szám, Petőfi és Vörösmarty versével, Móricz Zsigmond *Rózsa Sándor* című regényéből vett, ide vonatkozó részlettel, Galamb János versével, a kortársaknak 1848-cal kapcsolatos visszaemlékezéseivel, és Lőrinc Péternek már a későbbi viták árnyékát előrevetítő, *Együtt vagy külön utakon* című tanulmányával. 1952-ben teljes a hallgatás 1848-ról, és már el is jutottunk 1953-hoz, a feldolgozásra választott vita évéhez.

A TÁRSADALMI HÁTTÉR

A *Híd*-vita megértéséhez elsősorban abból kell kiindulnunk, hogy 1953-ban sajátos helyzetben van a jugoszláv társadalom, általában a társadalmi-politikai helyzet/léggör alakulása, külön a jugoszláviai magyarok és szervezkedési formáik iránti viszony szempontjából. Ezt a sajátos helyzetet talán annak érzékeltetésével fejezhetnénk ki legjobban, hogy 1953 már az az év, amikor először érezhető erőteljesebben annak a hatása, hogy a jugoszláv társadalomban két ellentétes irányzat/erő hat: a félelem és az új szellem feltörése. Sőt 1953 a fordulat éve abban az értelemben, hogy e két erőnek a hatása nagyjából kiegyenlítődik: az előző korszakban erőteljesebb volt a félelem, a következő korszakban pedig erőteljesebb lesz az új szellem hatása, ebben az évben azonban a két erő majdnem egyforma.

A vita évében még erős félelmek éltek a jugoszláv társadalomban. Mindössze tíz nappal a márciusi ünnepségek, tehát közvetlenül a *Híd*-vita előtt halt meg Sztálin. (Csak kuriózumként: talán éppen azon a napon, amikor Farkas Nándor a vita kiindulópontját, a 7 *Napban* megjelent cikket megírta – Sztálin március 5-én halt meg, a cikk március 8-án jelent meg.) Közvetlenül ott élt tehát még a jugoszlávokban, főleg pártvezetőségükben, hogy határőrököt ölnek meg és sebesítenek meg határainkon, javában tart a gazdasági háború, nem biztos, hogy nem következik-e be a háborúnak egy fegyveresebb formája. Nemrégiben zajlott le a „tájékoztatóirodások” letartóztatásának utolsó hulláma, az első, amelyben már nacionalizmus miatt letartóztatottak is voltak, hogy ezentúl már csak nacionalizmus és „disszidens” magatartás miatt történjenek politikai letartóztatások, mert Sztálin halála és az utána megindult leleplezések hatására már az elmebajjal lett határos az elvakult sztálinizmus, tehát a társadalom már nem láthatott benne igazi veszélyt.

A közvetlen háborús veszély enyhülésével és a hazaárulással azonosítható szembeszállás megszűnésével azonban feltörhettek az új félelmek – és ennek

első jelei is jelentkeztek 1953-ban. Egyrészt a társadalom utólag megijedt saját bátorságától. Mert a Sztálinnal való szakítás után egy darabig lekötötte a figyelmet és az energiát az, hogy azokat a hónapokat át kellett vészelní, és nem volt könnyű őket átvészelní. Mihelyt felcsillant a siker reménye, jelentkezhetett a félelem, hogy a társadalom tud-e a megtagadott helyébe új összetartó erőt találni, mihelyt a lelkesedés és a közvetlen veszély nem elegendő, lehet-e valami más összetartó erő, hisz az öniigazgatás első megfogalmazása is csak három év múlva születik meg. (A történelem íróniája: Gorbacsov bukása később minden ilyen félelmet igazolt, részben még a sztálinit is: a merevség enyhítése a szovjet rendszer végét jelentette.) Másrészt jelentkezhetett mint törekvés, hogy ezt az összetartó erőt valamilyen absztrakt „jugoszlávságban” találják meg, a félelem, hogy lehetséges-e ilyen „jugoszlávság” és ha igen, elég erős lehet-e az akkor lassan tudatosodó – a közös veszély enyhülésével erősödő – nemzeti irányzatokkal szemben, a kisebbségeknél még az anyaország hatásából eredő veszélyekkel szemben is, az erőfeszítés, hogy ennek a „jugoszlávságnak” érvényt szerezzenek, amíg más összetartó erőt nem találtak, mint egyetlen összetartó erőnek, később is mint eszköznek a nemzeti széthúzásban rejlő veszély elleni harcban.

Ezzel a félelemmel magyarázható a jugoszláv társadalom egy sajátos vonása: először leszámolt azokkal, akik tovább akartak menni, és csak utána szülte meg azt, amit megoldásnak vélt. Először leszámolt Đilasszal, aki a demokrácia fejlesztésében túlmént azon a határon, ameddig a jugoszláv társadalom hajlandó volt elmenni, vagy elmehetett, és csak két évre rá fogalmazott meg az öniigazgatás elmélete és gyakorlata. Először leszámol a horvátországi „maszppokkal”, a nacionalizmus olyan fokával, amelyet a jugoszláv társadalom már nem engedhetett meg, és csak három évre rá született meg az 1974. évi alkotmány, a jugoszláv köztársaságok közti viszony új szabályozása. Ez úgy kapcsolódik a mi vitánkhoz, hogy 1953 az átmeneti év, amelyet megelőzően 1952-ben még megrendezték a Palicsi Ünnepi Játékokat, a jugoszláviai magyarok nagy kulturális szemléjét, még létezett, sőt igen aktív volt a kultúr-egyesületeket és az egész ilyen tevékenységet összefogó Magyar Kultúrtaács stb. De már jelentkezett a „vertikális” szervezkedés felszámolásának, a nemzeti iskolák helyett területi iskolák létesítésének, a magyar egyesületek (köztük olyan erős és neves egyesületek, mint az újvidéki Egység sportegyesület, József Attila kultúregyesület) leépítésének, vallásiak helyett közös temetők létesítésének stb. az irányzata.

Ez a félelem azonban csak egyik összetevője annak a helyzetnek, amelynek némi ismerete nélkül nem érthetjük meg a *Híd*-vitát sem. Mivel ez volt a döntő, vele többet foglalkoztunk. De legalább röviden utalnunk kell a másik összetevőre is. Mivel ma „nem divat” emlékeztetni az akkori jugoszláv társa-

dalom erényeire, ezt a másik tényezőt ha nem is részletezhetjük, kétszeresen alá kell húznunk. (Ma nemcsak hogy nem tanulmányozzák, de még csak nem is utal senki arra, hogy mennyire az „önigazgatás” vágyalma bújik meg amögött, hogy a kelet-európai országok zömében vagy minden polgárnak, vagy a dolgozóknak kiosztott részvényekkel oldották meg a privatizálást.) Ez a tényező pedig az, hogy azokban az években, amikor Sztálin életének utolsó percéig dühöngött a sztálini terror, de ugyanakkor a kommunistabarátság gyanújával Chaplint száműzték az USA-ból, tehát, amikor minden szabad gondolkodást megpróbált elfojtani az egyik oldalon a sztálini, a másik oldalon – más helyzetben másfajta, de hasonlóan elvakult – az antikommunista hisztéria, egy kis balkáni országban kezdtek szabadon gondolkodni az emberek. (Ma úgy tűnik, ennek jelentőségét csökkenti, hogy a kommunisták és kommunistaként kezdtek szabadabban gondolkodni, de később – azzal együtt, hogy a nem kommunisták is kibontakozási lehetőséget kaptak – mindezt majd helyreteresi a történelem.) Ennek konkrét kapcsolata az 1848-hoz fűződő vitához, hogy egyrészt közvetlenül a vita kezdete előtt Olajos Mihály a *Híd* februári számában állást foglalt nyílt viták, az egyéni vélemények és az álláspontokért vállalt egyéni felelősség mellett, másrészt, hogy a vitába a pártvezetőségen belüli ellentétes elképzelésektől függetlenül bekapcsolódott Bálint István és Sztáncsics András. (Sztáncsics mindig az önállóan gondolkodó kommunista típusa volt, nálam pedig ez volt rövid „pártonkívüliségem” állapota – az előző évben zártak ki, és csak három év múlva vettek vissza a pártba.) Az ő jelentkezésük volt a döntő tényező abban, hogy a tartományi pártvezetőség a vita lezárása mellett döntött, mert már attól tartottak, hogy a hivatalos álláspont a magyar értelmiséggel kerül szembe.

MAGA A VITA

Az 1953-ban a *Híd* hasábjain kirobbant vitának nem sok köze volt magának 1848-nak a kérdéséhez és értékeléséhez. Abban az évben a *Hídban* volt két olyan cikk is, amely közvetlenebbül kapcsolódik ehhez a problematikához: az áprilisi számban megjelent Bálint István *Petőfi* című cikke, amely a forradalom és Petőfi költészetének kapcsolatát próbálja vizsgálat tárgyává tenni, az augusztusi számban pedig Majtényi Mihály *Petőfi délszláv földön* című tanulmánya, amely Petőfinek az 1953-ban létező Jugoszlávia földjén történt katonaszkodásának emlékeit kutatja. Ezenkívül a vitában csak közvetve részt vevő Bálint István *Még egyszer 1848-ról* című cikke foglalkozott közvetlenül és kizárólag 1848 problémakörével. A huszonkét évesek mindent egyszerűbbnek látó magabiztosságával (ma már elfeledjük: nemcsak mi voltunk fiatalabbak, hanem világunk is fiatalabb volt, onnan hogy sokkal fiatalabban lehetett elérni

a legmagasabb tisztségeket, addig, hogy az „ifjú titánok” nem az egyetem, hanem a középiskola után jöttek – a vita idején Olajos és Farkas harminchárom éves volt, én huszonkettő voltam) megfogalmazott egy tételt, amely sajnos azóta sem kapta meg méltó helyét az 1848-cal kapcsolatos vizsgálatokban: „Bármily furcsán hangzik is, a szembekerülés egyik oka éppen az volt, hogy ezek azonos követelésekkel, célkitűzésekkel induló mozgalmak voltak . . . Ha nem a köznemesség, hanem egy következetesebb, tisztábban polgári forradalmi réteg áll a szabadságharc élén, akkor az nemcsak azt eredményezte volna, hogy következetesebb, nagyobb tömegbázisú harcot folytatnak az osztrákok ellen, hanem azt is, hogy következetesebb harcot indítanak a szlávok ellen. Akkor valószínűleg Jelačićot nem a Balatonnál, hanem Zágráb közelében verték volna meg, nem Jelačić, hanem a magyarok hatoltak volna idegen területre.”

A vita tulajdonképpeni résztvevői csak mellékesen tárgyalták az 1848-as forradalommal kapcsolatos kérdéseket, és ezekben a kérdésekben Olajos Mihály és Varga László nagyjából egyetért. Abban is, hogy következtelen forradalom volt. Olajos írt Kossuth végzetessé vált reakciós lépéseiről, Varga pedig arról, hogy „a forradalmi, szociális nézeteket nagyon lagymatagon váltották valóra, a jobbágyfelszabadítás távolról sem elégtette ki a parasztság óriási tömegeit”. Legfeljebb hangsúlybeli eltérés van: Olajos jobban kiemeli, hogy 1848 osztályharc is volt, amit az 1848-at ünneplő magyar uralkodóosztály annak idején letagadott, Varga pedig inkább azzal foglalkozik, hogy a megoldatlan földkérdés szétforgácsolta a nemzeti ellenállást is. De egyetértés van köztük az 1848-as forradalomnak a nemzetiségek ellen folytatott politikája megítélésében is, ismét csak hangsúlybeli eltéréssel. Olajos inkább azzal foglalkozik, hogy a bécsi mesterkedések és a délszláv reakciós politika sikerét elősegítette „a magyar forradalom következtelensége” és „a Kossuth-vezette köznemesség szerbekkel és horvátokkal szembeni sovinizmusa”. Varga pedig jobban kiemeli az 1848-as forradalom idején ható „egyes nemzeteket leigázó szándékot”, és hogy a forradalom azért maradt magára, mert cserbenhagyta a fellázadt Bécset, főleg, mert „következtelenségével eltaszította magától a délszlávokat”.

Egyszóval: a vita igazi témája nem 1848 és annak értékelése volt, hanem a vitázók tulajdonképpen csak egy kérdésben csaptak össze, ti. akörül, hogy nekünk jugoszláviai magyaroknak ünnepelnünk kell-e 1848 évfordulóját, konkrétan március 15-ét, vagy pedig le kell mondanunk erről az ünneplésről, nem is annyira azért, mert 1848 következtelen forradalom volt, vagy éppen azért, mert polgári forradalom volt, mi viszont már a szocialista forradalom után vagyunk, hanem azért, mert a velünk együtt élő délszláv népeknek egészen más emlékeik vannak erről a forradalomról, mert 1848-ban e térség népei nemcsak egymással szemben álltak, hanem gyilkolták is egymást. A kérdés

felvetődésének megértéséhez még el kell mondanunk, hogy a március 15-ei ünnepek iránti viszony a jugoszláv politika alakulásának függvénye volt. A Tájékoztató Irodának Jugoszlávia ellen hozott határozata előtt a Magyarországgal való jóviszony része volt: 1948-ban, a forradalom századik évfordulójára a budapesti ünnepekre Milovan Đilasnak, akkor az ország második-harmadik emberének a vezetésével nagy létszámú jugoszláv küldöttség utazott, és Tito is táviratot küldött. Utána jött a hírhedt határozat, és Magyarország csatlakozott a jugoszlávellenes hisztériához, a magyar határon is lőttek határőreinkre. Ezzel bizonytalanság támadt a március 15-e iránti viszonyban is: 1949-ben a *Magyar Szó* meg sem emlékezett március 15-éről, és 1950-ben is csak Petőfi naplójából közölt részleteket. Később tisztázódott, hogy március 15-e felhasználható a szovjet propaganda ellensúlyozására, már azért is, mert Magyarországon március 15-e lassan a szovjet uralom elleni harc szimbóluma lett. Így 1951-ben a *Magyar Szó* március 15-ei vezércikke – Rehák László tollából – már utalhatott március 15-ének magyarországi visszaszorítására is, mert „a zsarnokság szembetalálta magát a nép törekvéseivel Magyarországon is, ott, ahol még három évvel ezelőtt Európára szóló ünnepséget rendeztek március idusán”. És ennek alapján nálunk lehetett az ünnepek jelszava: „mi megvédjük függetlenségünket”. Még 1952-ben is a *Magyar Szó Az igazi forradalmi március 15.* című cikke utal arra, hogy mi vagyunk a forradalom igazi örökösei.

1953-ra azonban újabb fordulat következett be. Nem egyszerűen azért, mert tudatosodott az itteni népeknek említett egymással szembe kerülése 1848-ban. Sokkal inkább azért, mert nyilvánvaló lett, hogy az ország egységének és belső szilárdságának megőrzéséhez többé már nem elegendő az, ami Jugoszláviát képessé tette, hogy dacoljon Sztálinnal: az igazság védelmének tudata és az ország védelmének szükségessége, ami lehetővé tette azt is, hogy a Sztálin mellé állókat hazaárulókként kezeljék. Részben a lelkesedés és a veszélyeztettség érzése csökkent, részben tisztázódott, hogy az ország társadalmi összetartó erejének valami újat kell találni. Mivel az öngazgatás és az elnemi kötelezettség, mint ennek az összetartó erőnek az eszmei alapja csak később fogalmazódik meg (az öngazgatás első rudimentáris megfogalmazása csak 1956-ban születik meg, az elnemi kötelezettség mozgalmának lendülete pedig a hatvanas évek elejére esett), úgy tűnt, hogy ennek az összetartó erőnek egyetlen eszmei alapja lehet: a közös jugoszláv haza védelme és szeretete, a jugoszláv hazafiság, aminek érdekében szembe kell szállni minden nemzeti erővel/mozzanattal, ami gyengítheti ennek a közösségnek az erejét, vonzását. Így kerülhetett új megvilágításba március 15-e is, mint olyan eseménynek a jelképe, amelyben az itteni népek egymással állottak szemben.

A jugoszláviai magyar vezetők magatartását és általában az alakuló jugoszláv szellemet mutatja, hogy a párt ilyen egyértelmű állásfoglalását nem követte egyszerű fejbólintás: jó, akkor nem ünnepeljük március 15-ét, ehelyett vitát kezdeményeztek e témára. Farkas Nándornak a *7 Nap* március 8-ai számában *Egy vita margójára* címmel megjelent cikke az ünnepségek időpontja előtt ezt a vitát próbálta összegezni, azzal, hogy kiállt nézete mellett, hogy „március 15-ét nem kell és nem is szabad (nem a hatóság miatt) ünnepelnünk”. Erre reagált már az ünnepségek időpontja után a *Híd* májusi számában Olajos Mihály, szembeszállva azzal a nézettel, hogy március 15-ének a megünneplése bizalmatlanságot keltene a velünk együtt élő népekben, és elszakadást rejtene magában, még inkább azzal, hogy „egy tollvonással töröljük március 15-e megünneplését”. „Sőt – írta – meggyőződésem, hogy helyénvaló, mai valóságunknak megfelelő visszaemlékezés mindarra, amiért 1848–49 legforradalmibb emberei – magyarok és nem magyarok – vérüket ontották, inkább növeli a mi ünnepelt szocialista forradalmunk jelentőségét, csak hozzátehet győzelmének ragyogásához.” Ezzel szemben Varga László közvetlenül a tartományi pártvezetőség utasítására írt válaszában (a *Híd* júniusi–júliusi számában *1848 és mi* címmel) azt próbálta kimutatni, hogy 1848-ban nincs ünnepelni való, azzal a végkövetkeztetéssel, hogy: „1848 megünneplésének az erőszakolása – aminek mellesleg megjegyezve dolgozó tömegeink körében itt Vajdaságban semmilyen mélyebb gyökere nincs (hacsak a kossuthnótás idealizálást nem vesszük) – a népek testvéri összefogása helyett inkább nemzeti, tehát káros, és nagyon el kellene gondolkodni azon, hogy érdemes-e érte síkraszállni.”

Amikor idáig eljutottak, egyszerre az „ünnepelni vagy sem” kérdés is mellékessé vált. Központba került viszont a vitára, egyéni álláspontra való jog kérdése. Mert akkor Jugoszláviában már nem lehetett sztálini stílusú cikket írni, de Varga válaszában vannak olyan minősítések, amelyekről Bori Imre a *Híd*-ben 1992-ben Olajos Mihály halála alkalmából írt cikkében, Olajos reagálását ismertetve ezt írta: „Jól látta ugyanis, hogy az ő politikai státusáról van immár szó, olyan vádokról, amelyek nyomán ha nem is következett fővetel, de Olajos Mihály politikai helyzete megrendült.” Varga érvelése ugyanis azt a veszélyt idézi fel, hogy a szabad véleménynyilvánítás nevében kifejtett nézet olyan politikai minősítést kap, amely akkor már nem járt sztálini következményekkel, de nem volt veszélytelen arra nézve, akinek nézetét így minősítették. Főleg amikor Varga érvelését így összegezte: „Minek táplálkozzunk a nemzeti romantika emlőin, amikor az ma nem előre, de csak és kizárólag hátrafelé tol bennünket. Ez a hátrafelé pedig nem jelent semmi mást, mint a jugoszláv szocialista egyetemességgel szembehelyezni a magyar egyetemességet, ami ma előbb-utóbb egy akolba terelne bennünket akár a Rákosi-féle

kominformizmussal, akár a Horthy vagy Szálasi-féle félfudalista és fasiszta, nyilas, nyugati emigráns reakcióval.”

Így érthetően a vita legértékesebb, a vajdasági magyar szellemi életet leginkább befolyásoló mozzanata lett a politikai minősítések visszautasítása és az önálló nézetre való jog védelme. Olajos ugyanis reagálásában a *Híd* következő számában elsősorban a különböző nézetekre való jogot vette védelmébe: „Ha valami nem fekete, abból még nem következik, hogy az okvetlen fehér, lehet az kék is, zöld is, vagy éppen – piros.” És szembeszáll azzal a módszerrel, amely a vitában elhangzó nézetek bármelyikét „jezsuita-módszerűnek, meghatározott (?) érdekek hordozójának, kétes célzatúnak stb. stb. nyilvánítson és megbélyegezni igyekezzen bárkit is, aki nem úgy tüszent, mint ő. Az ilyenfajta reagálás régen elveszítette lába alól a talajt, mert nagyon is sok már nálunk az olyan ember, aki nem hisz és nem is fogad el akármit, csak azért, mert ennek vagy annak hívják azt, aki mondta”. A *Híd* következő – augusztus–szeptemberi – számában Sztáncsics András az olvasó jogán szintén a szabad vitának ezt a kialakuló légkörét vette védelmébe, amikor még jogos volt az a vélemény, hogy a szabad szellemnek a hó alól épphogy kibújó virágát nagyon is védeni kell, mert még a legkisebb jeges fuvallat is elpusztíthatja: „Meggyőződésünk ugyanis, hogy hazánk közéletében, tehát a jugoszláviai magyarság problematikájával kapcsolatban sem létezik egyetlen közérdekű kérdés, lapangó, kiéleződött vagy csak tévedésből meglévőnek vélt probléma, amit nem lehet nyíltan, okosan, becsületesen megvitatni, megbecsülve mások véleményét és tiszteletben tartva a más véleményen lévők személyét.”

Ebben a pillanatban állította le a vitát a tartományi pártvezetőség. Nem azért, mert már egészen másról volt szó, mint március 15-ének a megünneplése, hanem épp ellenkezőleg, mert még mindig a megünneplés kérdésénél tartott és attól félt, hogy ebben a kérdésben összeütközésbe kerül a vajdasági magyar értelmiséggel. Összegezeként pedig csak annyit mondanánk el, hogy ez a *Híd*-vita nemcsak lényeges része a vajdasági magyar szellemi élet erőfeszítésének, hogy hozzájáruljon 1848 kiértékeléséhez, problematikájának feldolgozásához, figyelmeztetve egyben a nemzetek egymással szembekerülésének bonyolult kérdéskörére is, hanem fontos állomása azért a szellemi szabadságért, a vitára és az eltérő nézetekre való jogért vívott harcnak is, amelyben a jugoszláv, de külön a vajdasági magyar alkotómunka világra szóló eredményeket hozott. Külön Olajosra vonatkozóan pedig alátámasztja Bori Imre említett cikkének következtetését: „Olajos Mihály társai tehát egy politikai gondolkodásmód kezdeteit dokumentálják. Alakulásának mozzanatait, következő állomásait már nem volt lehetősége komolyabban befolyásolni.”

EGY KIS UTÓTÖRTÉNELEM

Az eddig elmondottak utótörténetét már nem áll módunkban nyomon követnünk. Pedig több irányban lehetne elindulni. Legkönnyebben nyomon követhető: hogyan szerepeltek a vitában felvetett problémák és általában 1848 egész problematikája a *Híd*-ban. Az is, hogy legtöbbször hiányzik minden megemlékezés március 15-éről, de vannak olyan szép eredmények is, mint 1973-ban, a forradalom 125. évfordulójára készült különkiadás, amely *Petőfi és kortársai a világeköltészetben* címmel készült áttekintés mellett a forradalomnak szentelt verseket és tanulmányokat is tartalmazza, vagy 1994-ben az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Tanszékén rendezett ünnepség előadásának közlése. Hasonlóan nyomon lehetne követni a nacionalizmus és az együttélés problémáinak szentelt írásokat vagy az ezzel kapcsolatos vitákat attól kezdve, hogy már 1962-ben a *Híd* hasábjaira is betört a jugoszláv köztársaságok és nemzetek közti vita, Dobrica Ćosićnak *Korszerű és korszerűtlen nacionalizmus* című cikkében leírt megállapítással: „az emberek testvériségének megvalósítása ezen a világon bonyolult és hosszan tartó folyamat”. Legnehezebben feldolgozható viszont a *Híd* szerepe a jugoszláv, és abban a vajdasági magyar alkotómunka kibontakoztatásában, eredményeinek világra segítésében. Pedig egyszer valakinek erre a munkára is vállalkoznia kellene.

Az is az utótörténelemhez tartozik, hogy a *Híd* hasábjain nyomon követhető a magyar vezetőségnek következő összeütközése a hivatalos pártállásponttal a szabad véleménynyilvánításra való jog védelme és bizonyos sajátos nemzeti szempontok érvényesítése vonalán. Ami a *Híd* 1970. évi 7–8. számában *Kívánt segítség és hivatalon atyáskodás a nemzetiségek érvényesülési folyamatában* című tanulmányban Rehák Lászlóval leírta: „Mi Vajdaságban igyekeztünk visszafogni a nemzeti jellegzetességeket, különbözőségeket, hogy ezáltal megerősítsük erkölcsi, politikai egységünket. Jobban kihangsúlyoztuk azokat az elemeket, amelyek nem csupán lényegileg, hanem formailag is összekötnek bennünket, s nemcsak kulturális téren, hanem általában a társulás és a társadalmi szervezkedés terén is. A tények további hasonló megközelítése, azt hiszem, korrekció nélkül tarthatatlanná vált, mert a jugoszláv társadalmi gyakorlat a nemzetek érvényesülésének útján halad, s ugyanakkor tudatosan beigazolódott az is, hogy a nemzetek érvényesülése nem teszi kérdéssé az ország egységét.” Aminek kapcsán kirobbant vita Rehákot kiszorította a vajdasági magyar vezetők legszűkebb köréből. Az azonban már nem törhetett a *Híd* hasábjaira, hogy az 1953-as vitában felvetett kérdések továbbra is időszereűek. Nemcsak abban az értelemben, hogy időközben meg kellett vívni egy nagy harcot azért, hogy jogunk legyen megemlékezni az 1944-ben ártatlanul kivégzettekről, hanem abban az értelemben, hogy az 1848-hoz fűződő dilem-

mák is még mindig léteznek. Mint ahogy Kalapis Zoltánnak a *Magyar Szó* 1998. január 4-én *Kötélhúzás egy emléktábla körül* című cikke mutatja, amikor ismertette az egyik aradi vértanú, Schweidel József honvédtábornok zombori szülőházán kétszer felavatott és kétszer leszerelt emléktábla történetét. Még inkább mutatta Burányi Nándornak a *Magyar Szó* 1997. november 8-ai számában közölt cikke, amely arról szól, hogy legújabban nem március 15-e, hanem október 6-a kapcsán vált aktuálissá, hogy „a szerb nemzetiségű szomszédunk nem osztozik ezekben az érzéseinkben; ellenkezőleg, úgy véli, hogy a honvédek akkor a szerb nép szabadsága ellen törtek, s a hősök, akiknek emlékét tisztelettel idézzük, közönséges hóhérok voltak”. Mindez azonban már nem lehet ennek a tanulmánynak a témája.